

König, A. Who Are They? Style Codes of the *CSI* Investigators. In: Allen, M., ed. 2007. *Reading CSI: Crime TV Under the Microscope*. New York: I. B. Tauris.

Oakley, A. 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. [Sex, Gender and Society.] Praha: Portál.

Pugh, S. 2005. *The Democratic Genre: Fan Fiction in Literary Context*. Glasgow: seren.

Summary

CSI: Crime Scene Investigation is a groundbreaking TV series. Not only with an introduction of different heroes, but with the depiction of female characters as well. The fact that two out of three main female characters are not highly feminine only helps in alternative readings and the creation of alternative realities, where these form relationships outside mere friendship. In this article, I present the notion that such a reading is possible precisely because of the gender ambiguity presented in the characters themselves.

ФЕНОМЕН ЛАКУНАРНОСТІ В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Онищук М.І.

Київський національний лінгвістичний університет

Теоретичне осмислення мови як антропоцентричного феномена є однією з головних тенденцій лінгвістики XXI століття. Сучасне мовознавство, акцентуючи на «людському факторі», дає змогу по-новому поглянути на зв'язки мови, мислення і комунікації: світ відображає не мова, а мислення, яке створює структури знання. Багато концептів, які не мають засобів мовного вираження в національній мовній системі та відображають специфіку тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, перешкоджають взаєморозумінню носіїв різних культур. Тому саме феномен лакунарності став предметом дослідження лінгвістів багатьох учених сучасності, адже саме він “зберігає нашу мову живою як життя” [8, с.59].

Розбіжності в мовах і культурах фіксуються на різних рівнях і описуються різними авторами в різних термінах. Термін «лакунарність» використовується на позначення розбіжностей у контактуючих мовах і культурах, які ускладнюють розуміння між комунікантами різних лінгвокультурних спільнот [11;13;15]. Однією з причин феномена лакунарності можна вважати загальнокультурну толерантність, яка постала на першому плані у зв'язку з процесами глобалізації. Це явище досліджують в лексикографії, лексикології, когнітивній лінгвістиці,

психолінгвістиці, лінгвокультурології та лінгвокраїнознавстві. Пов'язані з лакунарністю питання по сьогодні залишаються предметом наукових суперечок і все ще чекають свого розв'язання.

Актуальність феномена лакунарності, який розглядається в пропонованій статті, зумовлена посиленням інтересом до проблем міжкультурної комунікації, труднощів перекладності та взаєморозуміння при порівнянні мов і культур із системно-структурних, когнітивних, лінгвокультурологічних та етнопсихологічних позицій.

Мета статті полягає у конкретизації термінологічного та категорійно-концептуального апарату, який в рамках теорії лакунарності характеризує ситуацію розуміння/нерозуміння в системі відношення «свій-чужий».

Для досягнення цієї мети у статті поставлено **завдання** з'ясувати природу феномена лакунарності та причини його виникнення, а також розглянути різноаспектні підходи щодо аналізу цього феномена.

Лакунарність, на думку Г.В. Бикової, притаманна практично всім мовам світу. Дослідниця вважає, що необхідність вивчення феномена лакунарності спричинена такими чинниками:

- контрастивними і порівняльними дослідженнями, які виявляють відсутність тих чи інших лексем в окремих мовах;
- лексикосистемними дослідженнями (вивчення лексичних угруповань, родо-видових, синонімічних, антонімічних рядів, об'єднаних нульовими та привативними опозиціями);
- когнітивними дослідженнями ментальних процесів, які виявляють, що сітка відношень у мовній системі є відображенням асоціативно-вербальної мережі, внутрішнього лексикону мовної особистості, різноманітні ментальні репрезентації об'єкта суб'єкту на «мові мозку» [2, с.11].

Теорію лакунарності розглядають різноаспектно як частину теорії свідомості, теорії культури та теорії міжкультурної комунікації.

Існування явища лакунарності в мові, на думку Г.В. Бикової, зумовлене антиноміями мовної системи: асиметрією мовного знака, узусу та можливостей системи, коду і тексту, мовця та слухача, експресивності та стандартизації [2, с.23]. Зважаючи на те, що будь-яка мова прагне до економії ресурсів, під лакунарністю можна розуміти потенційно можливі (латентні) елементи в системі мови й мовлення.

У наших міркуваннях ми спираємося на праці таких дослідників: Н.Д. Арутюнової, Б.О. Серебренікова, Й.А. Стерніна, З.Д. Попової, Ю.М. Караулова, Ю.М. Лотмана, Ю.О. Сорокіна, С.Г. Тер-Минасової, В.М. Топорова, В.І. Іванова, Б.А. Успенського, А.Я. Флієра та інших.

У лінгвістичних дослідженнях лакунарність трактують здебільшого як лексичну невідповідність у мовах, за якої слову на одній мові відсутній повний аналог на іншій (І.Ю. Марковіна, З.Д. Попова, Ю.С. Степанов) та нульову лексему, яка співвідноситься в системі мови з відповідною (невербалізованою) семемою (Г.В. Бикова). Лакунарність викликає труднощі у перекладі (С. Влахов).

Лакунарність може бути комунікативною та текстовою (Д.Б. Гачев, Т.В. Євсєєва, Малькова), міжмовною та внутрішньомовною (В.Г. Гак, Й.А. Стернін).

Актуальність та популярність теорії лакунарності І.Ю. Марковіна пояснює тим, що лакуни виявляються в умовах міжкультурного спілкування при порівнянні мов і культур. Саме розбіжності у двох культурах стають на заваді взаємопорозуміння у процесі спілкування та потребує інтерпретації, коментування та часто залишаються неадекватно чи недостатньо адекватно зрозумілими, що стереотипізується та набуває форми ставлення до чужої культури [11, с.6].

Г.В. Бикова вважає лакунарність іманентною властивістю мови. У тлумаченні лінгвістичної суті явища лакунарності дослідниця ґрунтує свої міркування на семіотичній природі мови в цілому і слова як мовного знака. Авторка вважає, що лакуна є нульовою лексемою, яка співвідноситься в системі мови з відповідною (невербалізованою) семемою [2, с.22].

Явище лакунарності отримує своє пояснення при когнітивній, ідеографічній класифікації слів у різних мовах. Так, спостереження Ю.М. Караулова допомагають з'ясувати, що такі класифікації, зазвичай, мають спільну (центральну) частину, а також периферійні ділянки, де спостерігаються розбіжності. Лінгвіст зауважує, що з погляду ієрархічної організації класифікаційні схеми побудовані так, що специфіка тієї чи іншої мови розчиняється на вищих рівнях абстракції. Лакуни ж виявляються при аналізі периферійних ієрархічних відношень. Це дає підґрунтя стверджувати про універсальність структури ідеографічних словників до певної глибини, яка обумовлена принциповою спільністю різних мов як знакових систем, а також спільністю мовної поведінки [7, с.225]. Учений вважає, що характер репрезентації мовного (мовленнєвого) змісту становить специфіку кожної конкретної мови. Дослідник припускає, що причинами виникнення лакун можуть бути культурно-історичні та етнографічні чинники [7, с.244].

Теорія лакунарності, на думку М. Яшиної, бере початок від етнопсихолінгвістики [16, с.58]. І.Ю. Марковіна розглядає міжкультурне спілкування як умову виявлення ділянок неконгруентності образів світу комунікантів [11, с.4]. Теорія лакунарності розглядає порівнювані мови в іншому масштабі та має на меті виявити «прогалини», «пустоти на семантичній мапі мови, тексту і культури» [11, с.7; 14, с.114].

Про явища, які перешкоджають процесові комунікації, говорить О.А. Леонтович. Дослідниця називає їх перешкодами та поділяє на:

фізіологічні – дефекти мовлення і слуху, порушення рухового апарату, втрата зору;

мовні – фонетичні, лексичні й граматичні помилки в процесі мовлення; порушення логіки висловлювання; неправильне сприйняття мови на слух; неправильна інтерпретація семантики мовних одиниць; нерозуміння граматичних конструкцій; невміння сприйняти цілісність тексту; неправильний підбір тональності та регістра спілкування;

поведінкові – розбіжність у поведінці з комунікативною інтенцією; невміння уважно слухати співрозмовника; використання невербальних сигналів, не

відповідних вербальним; неадекватні поведінкові реакції на висловлювання співрозмовника;

психологічні – негативні риси особистості, упередженість; обмежений світогляд, неадекватні сподівання; надмірна емоційність завищена чи занижена самооцінка; неповага до співрозмовника; конфліктні установки;

культурологічні – відмінності менталітетів і національних характерів; розбіжності в мовних картинах світу, включаючи сприйняття часу і простору; комунікативна асиметрія; дія культурних стереотипів; відмінності в ціннісних орієнтирах; незбіг культурно-мовних норм; розбіжності у пресупозиціях і фонових знаннях; культурно-специфічні відмінності у наявних мовних одиницях конотаціях; неоднакове сприйняття гумору; відмінності в комунікативних стратегіях; специфічні форми і засоби невербальної комунікації, яка використовується в різних культурах [9, с.18-19].

4 рівні міжкультурних незбігів виокремлює І.О. Голованова [5, с.14]:

мовний рівень – безеквівалентна лексика, конотативні слова, фразеологія, порівняння;

змістовий рівень – когнітивні розбіжності, тобто сума знань і асоціацій, система цінностей, розбіжності в поглядах, уявлення, переконання, смаки, інтереси, стереотипи поведінки, риси національного характеру, гумор тощо;

паралінгвістичний рівень – знання про специфіку жестів;

риторичний рівень – володіння основними способами аргументації, знання правил спілкування.

Цей рівень О.В. Малькова вважає підсистемою мовного рівня [10, с.126].

Багато вчених вважають явище лакуарності лінгвопсихологічним феноменом: в умовах одномовної ситуації спілкування його не помічають носії мови, адже вона виявляється лише в міжкультурному порівнянні.

У проведеному в аспекті порівняльного лінгвокраїнознавства дослідженні Н.В. Багрянська трактує явище лакуарності/ безеквівалентності як відображення національно-культурних чинників [1, с.47].

Виникнення поняття лакуарності почасти пов'язують з російською психолінгвістикою. В основі праць з явища лакуарності лежить розуміння та класифікація лакун російськими вченими, зокрема І.Ю. Марковіною та Ю.О. Сорокінім.

Уперше на німецькомовному матеріалі А. Ертельт-Віт (А. Ertelt-Vieth) ґрунтовно представила свою модель лакуарності. На прикладі групи іноземномовних студентів дослідниця показала, що країнознавчо релевантним при перебуванні в іншій (чужій) культурі є те, що викликає інтерес, задоволення, невдоволення, нерозуміння з власного погляду і з погляду інокультурних реципієнтів [17, с.14-15]. Переваги своєї моделі лакуарності А. Ертельт-Віт пояснює такими положеннями:

1. Враховуються мовні та немовні культурні особливості.
2. Переконання пов'язані не лише із суб'єктом («із соціалізованим його суспільством»), «одночасно з реальністю чужої культури».

3. Порівняння різних суспільних реальностей пов'язане з порівнянням різних зразків інтерпретації.

4. Передбачається можливим різний спосіб дії: інтракультурні розбіжності розуміються як співвідношення інтракультурних розбіжностей; інтер- та інтракультурні відмінності характеризуються «в їхньому взаємозв'язку з перспективою спостерігача і з точки зору їх історичності».

5. Модель є операційна, оскільки в ній розкриваються підтверджені культурні відмінності, які можна «вирішувати, оцінювати чи їх уникати» [17, с.19].

Таким чином, у цій моделі не спостерігається взаємовиключення мовного й немовного та враховується роль спостерігача, а референтні чинники не протистоять інтерпретаційним, тобто когнітивним.

Для читача-інофона перекладний текст є лакунарним, оскільки він містить фрагменти, що можна охарактеризувати як «нульові знаки» та смисли, які супроводжують ці фрагменти в певній лінгвокультурній спільноті і які не отримують вербального вираження в іншомовному середовищі [6, с.16]. Т.В. Євсєєва отожднює лакунарність з інформаційною недостатністю перекладного твору. Дослідниця вважає, що лакунарність – не іманентна властивість тексту, а результат його сприйняття читачем-інофоном. На її думку, для розуміння таких лакунарних фрагментів потрібна додаткова інформація.

Теорія лакунарності у сучасній лінгвістиці представлена здебільшого дослідженнями міжмовних лакун. Міжмовною безеквівалентністю проблема лакунарності не вичерпується. Й.А. Стернін зауважує, що у кожній мові існує велика кількість внутрішньомовних лакун, тобто пустих, незаповнених місць у лексико-фразеологічній системі мови [16, с.67].

Отже, на основі проведеного аналізу різних підходів у трактуванні феномена лакунарності було встановлено, що лакунарність – це наявність розбіжностей у контактуючих мовах і культурах, які ускладнюють розуміння тексту іншомовним реципієнтом.

Розбіжності в культурах і цінностях фіксуються в мові на різних рівнях. Вони описані у працях з психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, теорії перекладу та інших лінгвістичних дисциплін, що свідчить про міждисциплінарний характер вивчення феномена лакунарності.

Явище лакунарності пов'язане з системною природою мови та зумовлене невербальністю мислення, різноманітністю мисленнєвих форм відображення дійсності та принциповою відмінністю в мисленнєвих та мовних процесах.

У лінгвістичному аспекті теорія лакунарності виявляється в наявності лакун на лексико-семантичному та морфологічному рівнях, а також на концептуальному та лінгвокультурологічному.

Витоки лакунарності слід шукати, перш за все, в концептуалізації світу, інтерпретації явищ, які стоять за словом та іншою мовною одиницею, що виявляється як на системному, так і на текстовому рівнях (у нашому випадку – на рівні лексичної системи з її когнітивними аналогами на рівні лексичної структури тексту).

Незважаючи на практику застосування моделі лакуарності в культурологічних дослідженнях впродовж декількох десятиріч, вона залишається остаточно не з'ясованою.

Проблеми внутрішньомовної лакуарності не є достатньо вивченими. Зокрема, актуальною залишається розробка методики виявлення внутрішньомовних прогалин, що повинно стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Багрянская Н. В. Иностранный язык как средство обучения межкультурной коммуникации / Н. В. Багрянская // Культура общения и ее формирование. – Воронеж, 1996. – № 3. – С. 45–54.
2. Быкова Г. В. Лакуарность как категория лексической семиологии / Гульчера Вахобовна Быкова. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2003. – 276 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С.Флорин. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
4. Гак В. Г. О современной французской неологии / В. Г. Гак // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – С. 37–42.
5. Голованова И. А. Репрезентация невербального поведения в русских и немецких художественных текстах : сопоставительный аспект : автореф. дис.... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / И. А. Голованова. – Новосибирск, 2009. – 24 с.
6. Евсева Т. В. Переводной художественный текст с комментарием: структурные, когнитивные и функционально-прагматические особенности: автореф. дис.... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка, 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Т. В. Евсева. – Ростов-на-Дону, 2007. – 24 с.
7. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
8. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Эра Васильевна Кузнецова. – М.: Высш. шк., 1989. – 152 с.
9. Леонтович О. А. Структурно-динамическая модель межкультурной коммуникации между русскими и американцами: автореф. дис... д-ра филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / О. А. Леонтович. – Волгоград, 2002. – 42 с.
10. Малькова Е. В. Формирование межкультурной компетенции в процессе работы над текстами для чтения: дис.... канд. пед. наук : 13.00.02. / Елена Валерьевна Малькова. – М., 2000. – 263 с.
11. Марковина И. Ю. Ассоциативный эксперимент как способ выявления интраязыковой лакуарности (на примере немецких ассоциативных словарей) / И.Ю. Марковина, И.В. Шишканов // Лакуны в языке и речи: Сб. науч. тр./

- Отв. ред. Ю.А.Сорокин, Г.В.Быкова. – Вып.1. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003.– С. 116–129.
12. Попова З. Д. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с. Сорокин Ю. А. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики локальных культур / Ю. А. Сорокин // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. : Наука, 1977. – С. 120 - 136.
 13. Сорокин Ю. А. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики локальных культур / Ю. А. Сорокин // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 120 - 136.
 14. Степанов Ю. С. Французская стилистика / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Высш. шк., 1965. – 356 с.
 15. Стернин И. А. Очерки по контрастивной лексикологии и фразеологии / И. А. Стернин, К. Флекенштейн. – Halle, 1989. – 120 с.
 16. Яшина М. Г. Анализ и семантизация культурно-маркированной лексики (на материале итальянского языка): автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 – романские языки / М. Г. Яшина. – Москва, 2009. – 20 с.
 17. Ertelt-Vieth A. How To Analyse and Handle Cultural Gaps in Everyday Life (from the Perspective of exchange students) // Interculture – Online. – 2003. – № 4. – S. 1-25.

Summary

The article focuses on the complex investigation of the lacunarity phenomenon. Major approaches to its interpretation in the aspect of modern linguistic studies are reviewed. The lacunarity causes and ways of its representation at different levels are analysed. Representing the linguistic picture of the world the lacunarity phenomenon is considered to identify differences in language and culture. The notion of lacunarity is proved to be essential for every language development.